

**Паспартынын муниципал казналык учреждениезинин тозолмозинин
орто текши уредулу школы**

«Корулген» МО-нын заседаниези <u>Г.И.Язарова.</u> Протокол № 1 29. 08. 2025 j.	«Јарадылган» Директордын ордынчызы УВР <u>Л.В.Уханова</u> 29. 08. 2025 j.	
--	---	------------------------

**9 - чы класска алтай тилле иштеер
программа**

Тургузаачызы:
алтай тил ле литературанын
уредучизи Тадышева М.А.

Паспарты јурт, 2025 j.

Жартамал сос.

Алтай тилле бодоштыра программа 9-чы класска текши уредулу школдорго Федерал эл-тергеелик уреду стандарттын некелтелери аайынча тургузылган.

Программа мындый бөлүктөрдөн турат:

1. Жартамал сос.
2. «Алтай тил» предметти үредеринин текши жартамалы.
3. Уредүлү планда «Алтай тил» предметтин жери.
4. «Алтай тил» предметте төс текши үредү аларынын содержаниези.
5. «Алтай тил» предметти үренгенде јединер бойынын танынан өзүминде турулталары (личностный), метапредметный ла предметти уренеринин турулталары.
6. Темаларла пландаары.
7. Уренчиктердин төс билгирлери ле алынатан темигүлери.
8. «Алтай тил» предметти үредеринде тузаланар үреду-методикалык литература.

Торол тилдин предмединин тос функциязы (учуры) – уренчиктерди тилди билерине керекту иш будурер таскамалду болорына уредери.

Алтай тилине уредер төс амаду – үренчиктерге тил јанынан темигү берери;

- јастыра јок (грамотно) бичип, куучындап, кычырып билерине ле айдылган куучын эрмекти чике ондоп угарына таскадар;
- торол тилиле јурумде, јон ортодо тузаланып билерине уредер.

II. «Алтай тил» предметти үредеринин текши жартамалы.

Федерал эл-тергеелик уреду стандарт аайынча тос текши уредулу школдо «Алтай тил» предметти мындый амадулу берер:

- Алтай Республикада алтай тил экинчи эл-тергеелик тил деп, оны билери бастыра јурумине керекту деп уренер, торол тилин тооп, оны культуранын будуми деп чеберлеер куун таскадар, торол тили улусла тил алыжар, билгир алар, јурумнин этика аайынча ээжилериле таныжар арга деп сезимди уренчиктердин озогине салар, торол тилинин байлыгынын учурын аайлаар.

-алтай тил- јурумине, уредулик иште куучындажар, тил алыжар арга деп билер; улусла куучындажарга, бой-бойын аайлажарга, кожо иштеерге, једимду эрмек-куучын оъткурип билер ле эрмек-куучынын онон артык эдип јарандыраарына куунзедер; танынан билгир аларга, билерин теренжидерге болушту текшиуредулик билгирлерди

алынар: иштин амадузын, планын тургузып,онын одор аайын темдектеп, бойынын эрмек-куучынын тузедип, чокумдап; керекту бичиктерди бедреп, тилдин созликтеринен ле оско до аргаларды тузаланып(газет-журналдарды, Интернетти), керекту јетирулерди, тексттерди табар ла олорды амадуга келиштире јазап билер;

- алтай тилдин билим тозолгозин ондоп, эрмек-куучында чын тузаланып билер; алтай литературный тилдин тос учурлу ээжи-некелтелерин билер; тилдин темдектерин таныыр, шиндеер, тундештирер, бир аайлап болиир ле олордын учурын јартап билер; оос ло бичилген эрмек-куучыннын будумдерин, башка-башка айалгаларда тилди тузаланар ээжилерин, эрмек-куучыннын культуразын, этикет ээжилерин, буспай будурер; созлигин байыдар; эрмек-куучынында тузаланып турган грамматиканын аргаларын элбедер; јастыра јок бичижин, токтой тужер темдектерди чын тузаланып билер, алтай тилдин лексиказын, фразеологиязын тилдин маар некелтелерине келиштире эрмек-куучынында, уредуде, керекту оско до учуралдарда тузаланып билерин тыныдар.

Тос текши уредунин Федерал эл-тергеелик уреду стандартынын тозогозинде системно-деятельностный ууламјы салынган.

Уренчиктер кандый ла иштин амадузын тургузып билер, ишти будурер аайын темдектеп (пандап) билер ле керекту учуралда оны кубултып чокумдаар, керелеп билер **(бойын башкарынар текши уреду эдилгелер)**

Уренчиктер кандый ла айалгада эрмек-куучыннын будумдериле тузаланып, кандый ла улусла куучындажып билер;оос ло бичилген эрмек-куучынды чын аайлап,эпту тузаланар; тургузылган сурак аайынча бойынын санаашуултезин чокум,јарт,айдып(јартап) билер **(колбу тударынын эдилгелери)**

Уренчик берген иштин јартына бойы чыгар, оны јартаарына керекту темдектерди табар, суракты шуур аайын темдектеер, башка-башка бичиктерден, газет-журналдардан керекту јетирулерди таап билер; текстле иштеерин ондоп, ондогы тос ло тос эмес учурлу јетирулерди ылгаштырып, талдап билер,тексттен керекту јетирулерди бедреп билер, ол тоодо компьютердин,Интернеттин болужыла; јетирулерди талдап, бир аайлап ла башка-башка аргалардын болужыла оны белетеп билер.Сосколбула,эрмекле иштеп,состордин бой-бойыла колбожор аайын ондоп, эрмек тургузары;состин табыш-таныктарын бой-бойынан ылгаштырып,олор кандый ла сос будурер аргалузын билип алар;состин учурлу болуктерин,состин будер эп-аргаларын билип,темдектеп турар; алтай тилдин кажы ла созинин лексика учурын билерин теренжидер;эрмек-куучынында синонимдерле, антонимдерле, бузулбас сосколбуларла эпту тузаланып билер учурлу **(билгир алар текши уреду эдилгелер)**

Уренчик кажы ла будурген ижинен кандый бир уреду,темигу алып, оны ондоп,когуске алынып јурер; кандый ла айалгада бойынын јерин таап, ишти јарамыкту,чындый эдер; бойынын Торолиле, албатызыла,Россиянын туукизиле оморкоор куун-санаалу,бойынын албатызын, угын билер, башка-башка укту албатылар барын

билип,олорды тооп жүрер; ороонына , торолине ачык куунду,жакшы ла жаманды ылгап билер кижн болор учурлу (уренчиктин бойынын танынан озумиле колбулу текши уреду эдилгелер.)

III. Уредулу планда «Алтай тил» предметтин јери.

Уредунин тос планында 9-чы класста «Алтай тил» предметти уредерине - 34час берилет.

Темаларды уренерине- 20час.

Тил темиктирерине- 8 час

Ченелте иш- 4 час.

Јыл туркунына уренгенин такып корорине-2час.

IV. «Алтай тил» предметле тос текши үредү аларынын ондайы (содержаниези).

№	Ондайы	Бастыра канча час берилген	Тил темиктирерине канча час берилген.
1.	Тил ле культура.	3ч	2ч
2.	Колболу эрмектер.	14ч	7ч
3.	Оско кижинин эрмек-куучынын коргузер эп-аргалар.	3ч	3ч
4.	Јыл туркунына уренгенин катап корори.	2ч	

Школдо алтай тилдин курсы коммуникатив, лингвистика ла тил, культуроведческий компетенцияларды тозоп таскадарына ууландырылган. Ол программалардын тургузылган аайы-структуразынан јарт билдирлу. Айдылган компетенцияларды тозоп таскадарын программаларда тос учурлу уч ууламјы јеткилдейт:

- коммуникатив компетенцияны тозоп таскадарынын содержаниези;
- лингвистика ла тил компетенцияларды тозоп таскадарынын содержаниези;
- культуроведческий компетенцияны тозоп таскадарынын содержаниези.

Программаларда баштапкы ууламжы «Эрмек-куучын, эрмектежип куучындажары», «Эрмектежип куучындажарына уренерге иштеери (речевая деятельность)», «Текст», «Тилдин тузаланар аайынын будумдери» деп болуктерде берилген. Олордын тос учуры: эрмектежип куучындажарына уредип таскадары.

Экинчи ууламжы: «Тил керегинде текши јетирулер», «Эрмек-куучыннын табыштары ла чын айдары», «Графика», «Морфемика ла состин будери», «Лексика ла фразеология», «Морфология», «Синтаксис», «Чын бичири ле пунктуация» деп болуктер. Олор тилдин турган будумиле, онын единицаларын тузаланар анылузыла таныштырат.

Учинчи ууламжы: «Тил ле культура» деп болук тил ле албатынын туукизинин, культуразынын колбузын билип аларга болужат.

Уредуде ууламжылар (олордын болуктери) бой-бойыла тудуш, колбулу. Программалардын кажы ла болугин уренгенде, уренчиктер јаны билгирлерле танышканыла коштой, эрмектежип куучындажар аргаларын таскадар, ого керекту коммуникатив билгирлер алынар, алтай тил алтай албатынын культуразы деп билерин теренжидер. Тилди мынайда уренгенде, онын системазын аайлары ла оныла башка-башка учуралдарда келиштире тузаланары бир аай одот. Берилген ончо материал уренчиктердин билгиринин кемине келиштире берилет.

Коммуникатив компетенцияны јеткилдеер содержание.

1. Эрмек-куучын, эрмектежип куучындажары.

1. Эрмек-куучын ла эрмектежип куучындажары. Эрмек-куучыннын айалгазы. Оос ло бичилген эрмек-куучын. Монолог ло орток куучын. Монологтын будумдери. Орток куучыннын будумдери.

2. Оос ло бичилген эрмек-куучыннын анылузын аайлары; оос ло бичилген эрмек-куучынды шиндеери. Орток ло монолог эрмек-куучынды ылгаштыары. Монолог ло орток куучыннын будумдерин тузаланып билери. Башка- башка айалгаларда куучындап турган кижинин эрмек-куучынынын амадузын аайлаары. Эрмек-куучында этикет ээжилерди тузаланары.

2. Эрмектежип куучындажарына уредери (речевая деятельность)

1. Эрмектежип куучындажарына уредер иштердин будумдери: кычыары, угары (аудирование), айдары (говорение), бичири.

2. Эрмектежип куучындажарына уредери.

Кычырып эмезе угуп турган текстте бар тос ло кош јетирулерди табары. Кычырган эмезе уккан текстте не керегинде айдылганын толо эмезе кыскарта эрмек-куучыннын айалгазына келиштире куучындап берери. Кычыарынын будумдериле: текстле таныштыра кычыары (ознакомительное), не керегинде айдылганын

турген коруп ийери(просмотровое), кандый бир јетиру бедреп,шиндеп кычыраы(поисковое)-тузаланып билери,бичикле,оско до јетиру берер аргаларла иштеп билери.Угарынын будумдери ле тузаланып билери.Уккан, кычырган текстте не керегинде айдылганын толо, кыскарта, талдап куучындаары.Эрмек-куучыннын амадуларына, одуп турган айалгазына келиштире оосло,бичип, монолог(анайда ок диалог) тексттер тургузарыКандый бир темага керекту материал јууры,оны бир аайлаары; башка-башка бичиктерден,СМИ-нен керекту јетируни бедреери,таап шиндеери, келиштире кубултары.

3.Текст

1.Текст керегинде ондомол.Тексттин тос темдектери(болуктерге болинери,шуултези јанынан буткул ,колбулу болоры)Тексттин темазы,тос шуултези.Микротема.Текстте эрмектердин ле болуктеринин колбожор аргалары.Абзац. Эрмек-куучыннын функциональный будумдери:јурамал,јетиру берер,шууген учурлу.Тексттин турар будуми (структуразы) План,тезистер-текстти бар јетирулери аайынча кубултканы.

2.Текстти темазы, тос шуултези,будуми јанынан шиндеери.Текстти учурлу болуктерге болиири,онын планын,тезистерин тургузары. Текстте эрмектердин колбошкон аргаларын јартаары.Тексттин тилинин анылуларын шиндеери.Эрмектежип куучындажарынын амадузына, темазына,тос шуултезине ле одор айалгазына келиштире тилдин керекту эп-аргаларын талдаары.Жанры,мары,будуми башка тексттер тургузары.

Текстти тургузарынын некелтелерин (болуктери ээчий турары, шуулте колбулу болоры, тема аайынча ла о.о.)буспай будурери.Тургускан текстин бойы тузедери.(јарандыраы).

4.Тилди тузаланары јанынан (функциональный) будумдери.

1.Тилди тузаланар будумдери: эрмектежип куучындажар тил(разговорный),тузаланар(функциональный) марлар:билим,публицистика,окылу-деловой; кееркемел литературанын тили.

Билим мардын жанрлары (доклад,кандый бир иш керегинде бичири-отзыв, аудиториянын алдында сос айдары-выступление , интервью),окылу-деловой маар:расписка, будумји бичик –доверенность,сурак-бичик-заявление, эрмектежип куучындажарынын жанрлары(куучындаганы-рассказ,куучындашканы-беседа)

2.Тексттин марын табары,Жанры,маары башка тексттер(тезистер, кандый бир иш керегинде санаазын бичири-отзыв,самара,расписка, будумји бичик-доверенность,сурак бичик-заявление)тургузары;јетиру эдер,јурамал, шууген учурлу тексттер.јаан эмес докладла.,јетируле кураа балдардын алдына чыгар.

Лингвистика ла тил керегинде компетенцияларды јеткилдеер содержание

5.Тил керегинде текши јетирулер

1.Алтай тил- алтай албатынын торол тили,Алтай Республиканын экинчи эл-тергеелик тили.Алтай тил эмдиги телекейде.Алтай литературный тил,диалекттер,тилдин профессионал болуктери,жаргон.

Алтай тил-алтай кееркедим литературанын тили.Алтай тилдин кееркедим эп-аргалары.

Лингвистика-тил керегинде билим.Лингвистиканын тос болуктери.Орооннын атту-чуулу лингвисттери.

2.Эмдиги ойдо алтай тилле эрмектежи,куучындажып билеринин учуры.Эл-жоннын,тергеенин журуминде,озоринде алтай тилдин учуры.Литературный тил ле диалекттердин,тегин эрмек-куучыннын ла ишле колбулу, жаргон башкаларын билери.Алтай тилдин кееркедим байлыгын,жаражын, чеченин сезери.Кееркемел тексттерде тилдин кееркедим эп-аргаларын тузаланганын шиндеери.

6.Эрмек-куучыннын табыш-таныктары ла орфоэпия.

1.Фонетика-тил билимнин(лингвистиканын)болуги.

Табыш-эрмек-куучыннын единицазы.Унду табыштар,олордын анылу темдектери.Унду табыштар будер јериле,будер эп-аргазыла,эриндердин туружрыла болинери.Алтай тилде кату ла јымжак табыштардын состордо турар анылузы(сингармонизмнин ээжизи)

Унду табыштар кыска ла узун болоры.Кыска ла узун ундулер состин учурын кубултары.Узун унду табыштардын будери.Элес ундулер.Экиленген ундулер.

Туйук табыштар.Туйук табыштар унгур ле тунгак туйукка болинери.Эжерлу ле эжери јок туйук табыштар.Алтай состин бажында ла учында турбас туйук табыштар.Тунгак туйуктар бойынын унгур эжерине кочор учуралдар. Эрмек-куучында табыштардын кубулары.Транскрипция.Уйе.Согулта.

Орфоэпия-лингвистиканын болуги.Чын айдары ла согултанын тос ээжилери.Чын айдарынын (орфоэпиянын)созлиги.

2.Эрин чойилер ле эрин чойилбес унду табыштарды,унгур ле тунгак туйуктарды,јымжак ла кату ундулерди ылгаштырып билерин тыныдар.Кыска ла узун ундулер состордин учурын кубултып турганын билип,бичигенде,билгир тузаланар.Транскрипциянын болужыла состордин айдылар,чын бичилер анылуларын јартаары.Сости табыш-таныктары аайынча ылгаары.

Бойынын ла оско кижинин айтканын орфоэпия јанынан шиндеери.

Бойынын эрмек-куучынында табыш-таныктарды чын айдарынын ээжилерин тузаланары.

Орфоэпиялык билгирлерди бойынын эрмек-куучынында тузаланар.

7.Графика.

1.Графика-лингвистиканын болуги. Табыш ла таныкты тундештирери.Алтай тилдин графиказы.

Сости табыш-таныктары јанынан тундештирип билерин тыныдары.Созликтерле иштегенде,танмалыкты билерин тузаланары.

8.Морфемика ла состин будери.

1.Морфемика-тил билимнин болуги.

Морфема-состин эн кичинек учурлу болуги.Морфемалардын будумдери: тазыл-морфема, кожулта-морфемалар.Сос будурер,сос кубултар морфема-кожулталар.Кеп будурер кожулталар.Кеп будурер кожулталар.Состордин будер эп-аргалары.Кыскарткан колболу состор (аббревиатуралар).

2.Состин морфемный будумин шиндеп билери.Морфемаларды ылгаштыары.Состордо чын бичиيري.Состордин буткен эбин јартап билери,тундештирери.

9.Лексика ла бузулбас сосколбулар.

1.Лексика-тил билимнин болуги.Алтай тилдин лексиказы: су-алтай-јебрен турк тилден арткан энчи состор,оско тилден кирген состор.

Состин лексика учуры.Состин чике учуры ла кочуре учуры.Коп учурлу ла јаныс учурлу состор.

Синонимдер.Антонимдер.Омонимдер.

Алтай тилдин лексиказы текши тузаланар ла текши тузаланбай турган(анылу) лексикага болинери.Текши тузаланбай турган лексиканын болинери.

Бузулбас сосколбулар(фразеологизмдер).Олордын лексика учуры.Кеп,укаа состорди ле фразеологизмдерди ылгаштыары. Созликтер керегинде јетиру (энциклопедия,состин учурын јартаган,эки тилле тургузылган ла о.о).Алтай тилдин созликтери:орфография,топонимика,диалект,морфем ле о.о.Олордын башкалары.

2.Состордин лексикалык учурын јартаары.Состорди тузаланары јанынан ылгаштырып болиيري.Состо кочуре учур буткенин билери.

Бойынын эрмек-куучынында кеп ле укаа состор тузаланар,олордын учурын јартаары.

Созликтерле тузаланар.Созликтерден башка-башка јетирулер алып билер.

10.Морфология.

1.Состорди куучын-эрмектин болуктерине болиир темдектер:лексика учуры,морфология темдектери ле синтаксистеги учуры.

Куучын-эрмектин алдынан учурлу болуктери.Адалгыш-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги,онын лексика учуры грамматика ла темдектери.јарталгыш-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги.јарталгыштар учурыла болинери.јлгыштардын эрмектеги учуры. Тооломо-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги.Тооломолор учурыла болинери.Глагол-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги.Глаголдын лексика учуры.Глаголдордын тооло,јузунле,ойло кубулары.Ылганаачы_глаголдын анылу кебери.Эренис-глаголдын анылу кебери.Кубулбас-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги.Онын лексика,грамматика учуры.

Куучын-эрмектин болушчы учурлу болуктери: уланты,колбоочы,болугеш,модаль состор,состин алдында турар учуры јок состор(препозитив состор).Кыйгылулар ла откониш состор.

2.Алдынан учурлу куучын-эрмектин болуктеринин лексико-грамматический разрядтарын јастыра јогынан айдар.

Оос ло бичилген эрмек-куучынында алдынан учурлу ла алдынан учуры јок куучын-эрмектин болуктерин јастыра јогынан тузаланар (эрин ундулерди адалгандуларда ла глаголдордо,элес ундулу адалгыштарды,бутпеген тозоголо адалгыштар биригип буткен колболу ос адалгыштарды, орус тилде коп тоодо айдылар јердин аттарын,олон-чопти,ан-кушты адаган адалгыштарды)

Эрмек-куучыннын болуктери керегинде теория сурактарды монолог эрмек-куучын тузаланып јартаар.

Эрмекте кезик состор адалгыш та,јарталгыш та, кубулбас та болорын ылгаштырар.

Эрмектин экспрессив учурын модаль состор,кыйгылулар тузаланып коргузер.

11.Синтаксис.

1.Синтаксис-грамматиканын болуги.Сосколбу ла эрмек-синтаксистин единицалары.

Сосколбу-синтаксистин единицазы,сосколбулардын будумдери.Сосколбуда состордин колбожор аргалары.

Эрмек.Амадузы,сезимдери јанынан эрмектердин будумдери.Суракту эрмектерде сурактын будумдери.

2.Башка-башка будумду сосколбуларды, эрмектерди синтаксис јанынан ылгаары.

Синтаксис аайынча билерин (знание),билгирин(умение)чын бичииринде тузаланары.

12. Чын бичиيري ле токтой түжер темдектер.

Орфография – чын бичииринин ээжилеринин системазы. Орфограмма.

Ундулердин (узун унду, элес, эрин чойилер) ле туйуктардын (тунгак туйук унгур эжерине кочори, тунгак туйуктар экиленери ле о.о).

Состордин јаба ла башка бичилери. Јаан (кичинек) таныкты тузаланары. Сости јолдон јолго кочурери.

Орфографиянын созлиги.

Пунктуация-токтой түжер темдектерди тургузарынын ээжилеринин системазы.Токтой түжер темдектер,олордын учуры.јаныскан турар ла эжерлежип турар токой түжер темдектер.Эрмектин учында турар токой түжер темдектер.Тегин уурлатпаган эрмекте токой түжер темдектер.Уурладыган эрмекте токой түжер темдектер.Колболу эрмектердин (табышканду колболу, колбоочызы јок колболу, камаанду колболу)токтой түжер темдектери.Колболу биригулердин токой түжер темдектери.

Чике эрмек-куучындуг эрмекте токой түжер темдектер.Орток куучындуг ,цитаталу эрмекте токой түжер темдектер.

Бир канча токой түжер темдек кожо турары.

2.Состин чын бичилерин,токтой түжер темдектерди чын тургузарын озодон корорго темигери.Бичикте чын бичииринин,токтой түжер темдектерди тургузарынын ээжилерин будурери.

Чын бичиирин,токтой түжер темдекти тургузарын јартап аларга орфографиянын созлигин тузаланары.

Сости чын бичиириге онын табыш-таныктарын,морфема будумин, куучын-эрмектин кандый болуги болгонын ајарары.

Эрмекте токой түжер темдектерди јартаарга онын будумин,айдылган унди шиндеери.

13.Тил ле культура.

1.Албатынын тилинин,туукизинин ле культуразынын колбузы.

Эрмек-куучыннын этикет ээжилери.

2.Туукилик тексттерден,кееркедим литературанан л фольклор тексттерден албатынын культуразын,јанжыгуларын темдектеген учурлу единицаларды табары, оморды шиндеери,учурын јартаары(керекту учуралдарда созликтерди тузаланып)

Бойынын эрмек-куучынында,уредуде алтай эрмек-куучыннын этикет ээжилерин будурери.

V. «Алтай тил» предметти үренгенде јединер бойынын танынан өзүминде турулталары (личностный), метапредметный ла предметти үренеринин турулталары.

Берилген иштеер программаларда алтай тилди уренеринде мындый турулталарга јединери темдектелет:

Уренчиктин бойынын танынан озуминде турулталары (личностный):

1.Алтай Республикада алтай тил экинчи эл-тергеелик тил деп,Алтай Республикада жадып, алтай тилди билери керекту деп куунзеп уренери.

2.Алтай тилле санаа-шуултезин кону,эпту колбулу эрмек-куучынла чыгара айдып ла бичип турары(оос ло бичилген эрмек-куучынла)

3.Торол тилин билер уренчиктер кажы ла класста алтай тилинин учурын ондоп теренжиде уренери,торол тили кижинин бастыра јурумине керектузин билип, алтай тил-алтай албатынын уйеден уйеге озуп,улалып баратан тили деп ондоп, сананып јурерине уредери, торолчи куунин бийиктедери.

4.Алтай тилди јурумине керекту деп јилбиркеп уренери.

5.Кажы ла класста алтай тилдин грамматиказын уренип, тил билимнин тозогозин ондоп, оос то, бичилген де эрмек-куучынында чын тузаланарына јединери.

«Алтай тил» предметти уренеринде метапредметный турулталар:

1) кажы ла урокто эмезе кандый ла ишти баштаарынан озо бойына амаду тургузарына уренчиктерди уредер ле таскадар (обучение целеполаганию), ол ишти јетире будурбегенче амадуны санаазында тудары. Бойынын ижин пландап билерине уредери.

2) Эрмек-куучыннын бастыра будумдериле иштенип билери:

-уренчиктин оос ло бичилген эрмек-куучыны байлык болгоны: кандый ла источниктерден (билим ле кееркедим бичиктерден) кычырып, телекорултенен коруп, Интернеттен кычырып, јетиру алып, ондоп, ижинде тузаланары;

-текстле иштеп билери: кычырыштын бастыра будумдериле тузаланып билери: текстле таныжып кычырары (ознакомительное), не керегинде айдылганын турген коруп ийери (просмотровое), кандый бир јетиру бедреп кычырары (поисковое). Бойынын санаазын оос ло бичилген эрмек-куучынла јайым, чын чыгара айдынары;

-схемаларла, таблицаларла алгоритм аайынча тузаланып, иштеп турары.

3)Алтай тил ле литературанын урогында алган билгирлерин оско предметтердин урогында, јурумине тузаланып билери.

Предметти уренеринин турулталары:

1)Алтай тилди уренип, терен билгирлер аларына јединери:

2)Алтай тилдин билим тозогозин (научная основа), тилдин грамматиказынын ээжилерин билерине јединери.

3)Эрмек-куучыннын башка-башка будумдериле: оос ло бичилген эрмек-куучын, монолог, диалог, полилог-тузаланары, кандый ла стильдерле, жанрла иштеери, алтай тилле шинжу ле проект иш тургузып, корулап билер.

VI. 9-чы класска «алтай тил» деп үредү предметти пландаары.

№	Курстын ондайы	Канча час берилген	Уроктын одотон ойи	
			План аайынча	Фактически
1ур	Тил ле культура.	1	02.09.	
2ур	Окылу маар.	2	09.09.	
3ур	Кееркедим литературанын тили.	3	16.09.	
4ур	Тил темиктирери .Изложениегелелетеери.	4	23.09.	
5ур	Изложение « Ойдин они»	5	30.09.	
6ур	Колболу эрмектер-14ч+7ч(кэт)=21ч Колболу эрмек . Колболу эрмектин будумдери.	1	07.10.	

7ур	Табышканду колболу эрмектер.	2	14.10.	
8ур	Ченелте иш «От ло Карганак»	3	21.10.	
9ур	Јастыраларла иш.	4	11.11.	
10ур	Кош ло тос болуктердин колбожор эп-аргалары. Кош болуктердин турар јери.	5	18.11.	
11ур	Кош болуктердин будумдери. Толтыраачы кош болуктер.	6	25.11.	
12ур	Јартаачы ла айалга кош болуктер.	7	02.12.	
13ур	Тил темиктирери. Таскадар иш. Чумдемел литературадан колболу эрмектер таап, јартап таскаары	8	09.12.	
14ур	Ойин ле айалгазын коргузер кош болуктер.	9	16.12.	
15ур	Изложение «Кышкы аркада»	10	23.12.	
16ур	Изложение «Кышкы аркада»	11	13.01.	
17ур	Јопсинер кош болуктер. Амадузын коргузер кош болуктер.	12	20.01.	
18ур	Ченелте иш «Карагай ла кайынаш»	13	27.01.	
19ур	Јастыраларла иш. Шылтагын ла шылтуун коргузер кош болуктер.	14	03.01.	
20ур	Тил темиктирери. Изложениеге белетеер иш.	15	10.02.	
21ур	Изложение «Уч катап јууга кирген»	16	17.02.	

22ур	Бир канча кош эрмекту камаанду колболу эрмектер.	17	24.02.	
23ур	Колбоочызы јок колболу эрмектер.	18	03.03.	
24ур	Колбоочызы јок колболу эрмектерде токтой тужер темдектер.	19	10.03.	
25ур	Тил темиктирери. Чумдемел иш «Г.И.Чорос-Гуркиннин јуруктарын коруп тура...»	20	17.03.	
26ур	Колболу синтаксический биригулер.	21	31.03.	
27ур	Ченелте иш «Октордын ла кижинин кожоны»	22	07.04.	
28ур	Јастыраларла иш.	23	14.04.	
	Оско кижинин эрмек-куучынын коргузер эп-аргалар 3ч+3ч (КЭТ)=6ч			
29ур	Чике ле косвенный эрмек-куучын.	1	21.04.	
30ур	Тил темиктирери. . Изложениеге белетеер иш.	2	28.04.	
31ур	Изложение «Ач-урен»	3	05.05.	
32ур	Јарымдай эрмек-куучын. Диалог. Цитата.	4	12.05.	
33ур	Грамматический јакылталу ченелте иш	5	19.05.	
	Јыл туркунына уренгенин катап корори - 1ч.			
34ур	Колболу эрмектер керегинде билгирин бириктире корори.	7	22.05.	

VII. Уренчиктердин төс билгирлери ле алынатан темигүлери.

Колболу эрмектердин будумдерин танып, буткен эп-аргазын јартап турар; оос эрмек-куучынында колболу эрмектерди керекту унле јарт кычырып, бичигенде токтой тужер темдектерин чын тургузып билер; камаанду колболу эрмектин аналитический, синтетический ле аналитико-синтетический будумдерин ылгаштырып, буткен эп-аргаларын јартап турар.

Оско кижинин эрмек-куучынын бичигенде, керекту токтой тужер темдектерин тургузып; цитатаны келиштире талдап ла бичигенде керкету темдектерин тургузып билер; бичиир иштерде токтой тужер темдектерге эткен јастыраларды тузедип, шылтагын јартап билер.

Эркем-куучыннын будумдериле (јетиру берер, јурамал, шууген учурлу) керекту айалгаларда эпту тузаланып турар; алтай литературный тилдин некелтелерин буспай, торол тилинин байлыгыла окылу, билим эмезе тегин эрмек-куучынында эпту, келиштире тузаланып; керекту учуралда шуултезин цитаталарлда быжулап турар.

VIII. «Алтай тил» предметти үредеринде тузаланар үреду-методикалык литература.

1. Тыбыкова А.Т., Шокшиланова А.С., Сулукова Н.Г. Алтай тил 9 класс. – Горно-Алтайск, 2014.
2. Чандыева Е.Д., Шокшиланова А.С. Алтай тил ле литературанын урокторында текши үреду эдилгелерди темиктирери. – Горно-Алтайск, 2012.
3. Амырова Ж.И., Тайборина Н.Б., Сулукова Н.Г. Изложениелердин јуунтызы(5-9 класстар). – Горно-Алтайск, 2005.
4. Шокшиланова А.С., Сулукова Н.Г. Тогузынчы класстын «алтай тил» үренер бичигине методикалык ууламјылар.- Горно-Алтайск, 2015.

V. Темаларла пландаарынын түзедүлери.

Өткүрилген өйи	Уроктордын темазы	Түзедүнин шылтагы	Түзедүнин эп- сүмези	«Жарадылган» директордын үредү ле таскамал аайынча ордынчызы

**ДОКУМЕНТ ПОДПИСАН
ЭЛЕКТРОННОЙ ПОДПИСЬЮ**

СВЕДЕНИЯ О СЕРТИФИКАТЕ ЭП

Сертификат 151325621799860972593249704829105498913750279383

Владелец Байжигитов Айдар Владимирович

Действителен с 26.03.2025 по 26.03.2026